

เอกสารชั้นต้น

๑. เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ได้พิมพ์

๑.๑. เอกสารชั้นต้นที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ศ. ๑ เบ็ดเสร็จศึกษาธิการ

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ศ. ๒ ตรวจสอบและจัดโครงการศึกษา

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ศ. ๓ แปลพระปริยัติธรรม

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ศ. ๕ โรงเรียน

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ศ. ๕ ว. ๑ - ๓๕ เล่ม ๑ แผนโครงการศึกษาแห่ง
ประเทศสยามและการบริจาคเงินสร้างโรงเรียน

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ศ. ๕ ว. ๓๖ - ๓๕ เล่ม ๒ การบริจาคเงินสร้าง
โรงเรียน

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ศ. ๖ วัด

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ศ. ๘ พระสงฆ์ พระอาราม และประกาศต่าง ๆ

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ศ. ๘ ขรรคมคี (คาถา สุตร ตำรา)

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ศ. ๑๐ (ก) ตั้งและลาออกจากสมณะศักดิ์
(ข) ตั้งและย้ายเจ้าอาวาส

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ศ. ๑๒ จัดการศาสนา และการศึกษา

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ศ. ๑๕ ถวายปัจจัย

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ศ. ๑๖ พระราชบัญญัติสงฆ์

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ศ. ๑๘ พระสงฆ์ลาสิกขาบท

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ศ. ๑๗ พระไตรปิฎก

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ศ. ๒๐ พระมีความผิด

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๒๓ ที่พิพิธสันมา

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๒๕ มรรคทายก

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๕ รล.๑ เบ็ดเสร็จราชอาณาการ

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๕ รล.๒ ราชงาตการประชุมเสนาบดี

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม. ๒.๔(๑ - ๓) แผนกปกครอง กำกับผู้ไ้บ้าน

_____ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม. ๒.๑๔ ทัพ

_____ เอกสารส่วนพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนาคำรงราชานุภาพ
ราชานุภาพ สม. ๒

_____ คช. ๑ เบ็ดเสร็จกระทรวงศึกษาธิการ

_____ คช. ๒ ประกาศและพระราชบัญญัติ

_____ คช. ๓ ขาราชการ

_____ คช. ๔ กรมศึกษาธิการ

_____ คช. ๗ กรมสังฆการี

_____ คช. ๙ กรมตำรา

_____ คช. ๒๔ งบประมาณ

_____ คช. ๒๕ เงินเดือน

_____ คช. ๒๗ การเงิน

_____ คช. ๓๑ เงินบำรุงการศึกษา

_____ คช. ๓๖ บริจารเงินบำรุงโรงเรียน

_____ คช. ๔๖ การประชุมเทศาภิบาล

_____ คช. ๔๗ จัดการศาสนา และการศึกษา

_____ คช. ๔๘ งบประมาณโรงเรียน

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. คผ. ๕๐ โรงเรียนในเขตหลวงพระบาง

- _____ กผ. ๕๑ โรงเรียนในเขตหลวงพระบาง
- _____ คผ. ๕๓.๑ โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์
- _____ คผ. ๕๓.๒ โรงเรียนฝึกหัดครูผู้ช่วย
- _____ คผ. ๕๓.๓ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา
- _____ คผ. ๕๓.๔ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา
- _____ คผ. ๕๓.๕ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา
- _____ คผ. ๕๓.๖ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา
- _____ คผ. ๕๓.๗ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา
- _____ คผ. ๕๓.๘ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา
- _____ คผ. ๕๓.๙ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา
- _____ คผ. ๕๓.๑๐ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา
- _____ คผ. ๕๓.๑๑ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา
- _____ คผ. ๕๓.๑๒ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา
- _____ คผ. ๕๓.๑๓ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา
- _____ คผ. ๕๓.๑๔ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา
- _____ คผ. ๕๓.๑๕ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา
- _____ คผ. ๕๓.๑๖ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา
- _____ คผ. ๕๓.๑๗ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา
- _____ คผ. ๕๓.๑๘ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา
- _____ คผ. ๕๓.๑๙ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา
- _____ คผ. ๕๓.๒๐ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา
- _____ คผ. ๕๓.๒๑ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา
- _____ คผ. ๕๓.๒๒ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา
- _____ คผ. ๕๓.๒๓ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา
- _____ คผ. ๕๓.๒๔ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา
- _____ คผ. ๕๓.๒๕ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา
- _____ คผ. ๕๓.๒๖ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา
- _____ คผ. ๕๓.๒๗ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา
- _____ คผ. ๕๓.๒๘ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา
- _____ คผ. ๕๓.๒๙ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา
- _____ คผ. ๕๓.๓๐ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมศึกษา

๑.๒ เอกสารของวัดบวรนิเวศ

วัดบวรนิเวศ คผ. ๑ จดหมายเข้า - การคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๑๓ - ๑๒๐

_____ คผ. ๒ จดหมายเข้า - การคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๑๕ - ๑๓๕

_____ คผ. ๑ จดหมายเข้าเกี่ยวกับการศึกษาในหัวเมือง ร.ศ. ๑๑๖ - ๑๓๓

_____ คผ. ๒ บัญชีต่างเรื่องเกี่ยวกับการศึกษาในหัวเมือง ร.ศ. ๑๑๖ - ๑๓๓

_____ คผ. ๑ จดหมายเหตุเข้าออกสวนพระองค์ ร.ศ. ๑๑๕ - ๑๒๕

๒. เอกสารชั้นต้นที่พิมพ์แล้ว

กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑, ๔. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๕.

"จดหมายเหตุคณะบาทหลวงฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งครั้งแรกณดินสยามใต้พระนารายณ์

ภาคที่ ๑." ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๖ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๔

พระนคร : สำนักพิมพ์ภาวนา, ๒๕๐๔.

คำกราบบังคมทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. พระราชพงศาวดาร

กรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๕. พิมพ์ครั้งที่ ๔ กรุงเทพมหานคร :

บัวหลวงการพิมพ์, ๒๕๒๖.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑ - รัชกาล

ที่ ๓. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๓.

หนังสือแสดงกิจจานุกิจ. พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๑๔.

ปรมาธิบดีอินโรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า. พระปฐมสมโพธิกถา. พิมพ์ครั้งที่ ๕.

พระนคร : โรงพิมพ์เชียงใหม่, ๒๕๕๒.

ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศิwap, ๒๕๐๓. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช ปุ่น ปุณณสิริ ณ วัดเทพธกเทพศิรินทราวาส ๒๓ เมษายน ๒๕๐๓)

ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๐๐. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๓.

ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๐๑ - ๒๔๐๔. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๔.

ปริยัติธรรมธาดา, พระยา (แพ ตาละลัมภณ). โบราณศึกษา. พระนคร : โรงพิมพ์สามมิตร, ๒๕๐๕. (พิมพ์เมื่ออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พต.หลวงบรรหารศุกวาท ณ ฌาปนสถาน วัดโสมนัสวิหาร ๖ มีนาคม ๒๕๐๕)

ปาลเดกัวส์. เล่าเรื่องเมืองไทย เล่ม ๑. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๖.

พจนานุกรม, พระ. ทำเนียบสมณศักดิ์. พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๐.

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๖.

พระราชหัตถเลขา และหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี. ๓ เล่ม. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๖.

พระราชหัตถเลขาทรงสั่งราชการในรัชกาลที่ ๕ และ ที่ ๖ กับเรื่องประกอบ. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๓. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ๑๗ มีนาคม ๒๕๐๓)

"เรื่องจดหมายเหตุคณะบาทหลวงฝรั่ง เสด็จครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ภาควิชาที่ ๒,"
ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๔ เล่ม ๒๐. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๐.

"เรื่องจดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาประเทศไทย," ประชุมพงศาวดาร
ภาคที่ ๓๕ เล่ม ๑๔. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๔.

วชิรญาณวโรภส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. พระนิพนธ์ทางเรื่อง.
พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔.

พระมหาสมณเจ้า เล่ม ๑ เกี่ยวกับการพระศาสนา. พระนคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔.

ลายพระหัตถ์เกี่ยวกับการศึกษา. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๑๔.

วันรัตนวัดพระเชตุพน, สมเด็จพระเจ้า. สังคีตยวงษ์ พงศาวดารเรื่องสังคายนาพระธรรม
วินัย. แปลโดย พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์). กรุงเทพฯ :
มหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๑.

ศรีสุนทรโวหาร, พระยา (น้อย อาจารย์ข้างกูร). แบบเรียนหลวง ภาษาไทย.
พระนคร : ศิลปบรรณาการ, ๒๕๐๖.

ศิลปากร, กรม. ไตรภูมิโลกวินิจจยถา ฉบับที่ ๒ (ไตรภูมิฉบับหลวง) เล่ม ๑.
พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๖.

สมนตอมรพันธ์, กรม และกรมดำรงราชานุภาพ. เรื่องตั้งพระราชอาคันตุกะผู้ใหญ่ในกรุง
รัตนโกสินทร์. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาการ, ๒๕๑๖.

เอกสาร เรื่องการจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.
พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๑. (คณะกรรมการจัดงานฉลองวัน
เดลินราชสมบัติครบ ๑๐๐ ปี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รวบรวมจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบ ๑๐๐ ปี นับแต่พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์ ๑ ตุลาคม ๒๔๑๑)

เอกสารรับรอง๑. หนังสือ

กริสไวล, เอ บี. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม. แปลโดย

มจ.สุภัทรทิศ คีตกุล. (ม.ป.ท.,ม.ป.ป.). (มจ.จงจิตรถนอม คีตกุล
ทรงพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในนามวงศสหายพระชนมายุเสมอด้วย
สมเด็จพระปิตา ๓๘ สิงหาคม ๒๕๐๘)

กวีจรรยาโรจน์, หลวง และคนอื่นๆ. ประวัติการศึกษา กับ ประวัติศาสตร์การศึกษา และ
การศึกษาแห่งประเทศไทย. พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๐๐.

การปกครอง, กรม. การจัดการศึกษาโดยท้องถิ่น. พระนคร : โรงพิมพ์สวนทองถิ่น,
๒๕๑๓.

รายงานเกี่ยวกับการจัดการศึกษาประชาบาล. พระนคร : โรงพิมพ์สวน
ทองถิ่น, ๒๕๑๓.

กาญจนาคพันธุ์. ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์. พระนคร : สานสนสวรรค์, ๒๕๐๘.

กำแหง พลางกูร. "วิจารณ์แผนการศึกษาแห่งชาติ," ชุมนุมทางวิชาการ บทเรียน
จากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา. พระนคร : โรงพิมพ์
การศาสนา, ๒๕๑๓.

เกหลง ปากาสิตี. ประวัติการศึกษา ประเทศไทย. พระนคร : โรงพิมพ์บรรหาร,
๒๕๐๓.

ชจร สุภูพานิช. ฐานันดรไพร. พระนคร : โรงพิมพ์สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย,
๒๕๑๑.

ชัตติยา กรมรสุต. การปฏิรูปการศึกษา. (เสนอต่อคณะกรรมการส่งเสริมการวิจัย
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, อันคัมที่ ๔๑๘)

มหาวิทยาลัยในประเทศไทยพัฒนา. (เสนอต่อคณะกรรมการส่งเสริมการ
วิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, อันคัมที่ ๒๒๖)

ชัตติยา กรมสุต. ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่มีต่อการศึกษา (ตั้งแต่
รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (เสนอต่อคณะกรรมการ
ส่งเสริมการวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, อันดับที่ ๕๕)

ควอริช, เวลส์. การปกครอง และการบริหารของไทยสมัยโบราณ. แปลโดย
กาญจณี สมเกียรติกุล และบุพา ชุมจันทร์. กรุงเทพมหานคร : โครงการ
ตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์สมาคมแห่งประเทศไทย, ๒๕๑๕.

คุรุสภา. ประวัติคุรุ. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๐. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครู
๑๖ มกราคม ๒๕๐๐).

ประวัติคุรุ. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๒. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครู
๑๖ มกราคม ๒๕๐๒).

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชประวัติและพระราชนิพนธ์บางเรื่อง
ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์,
๒๕๐๕.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชพิธีสิบสองเดือน. พระนคร :
สำนักพิมพ์แพรวพินทยา, ๒๕๑๔.

ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. ๒๓๕๓ - ๒๔๕๓ คำนแปรขลุ่ย.
พระนคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒.

ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. ๒๓๕๓ - ๒๔๕๓ คำนสังคม. พระนคร :
โรงพิมพ์กิตติวรรณ, ๒๕๑๕.

ประวัติสังคมไทยสมัยโบราณก่อนศตวรรษที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สำนัก
พิมพ์ชัยเรื่องศิลป์, ๒๕๑๓.

ชัยรัตน์ สุนทรโร. ประวัติสังเขปแผนการศึกษาชาติไทย. พระนคร : ม.ป.ท. ๒๕๑๖,
(พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นายกระจาง อัดตะฮาระ ๒๐ พฤษภาคม
๒๕๑๖).

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. ชีวิตและงานของเทียนวรรณ และ กศร. กุหลาบ. กรุงเทพมหานคร
: สำนักพิมพ์ธีรพันธ์, ๒๕๒๒.

ศึกษากับพัฒนาการของสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : นำอักษรการพิมพ์,
๒๕๑๘.

และชัตติยา กรรณสูต. รวบรวม. เอกสารการเมือง การปกครอง.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๘.

คำทรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ความทรงจำ. กรุงเทพ
มหานคร : สำนักพิมพ์ศิลาบรรณาคาร, ๒๕๑๘.

นิทานโบราณคดี. (หนังสืออนุสรณ์งานศพนาง เนียร อพานุกรม, ๒๕๑๑).

และคนอื่น ๆ. แบบเรียนเร็วสำหรับเรียนหนังสือไทย เล่ม ๑. พระนคร :
โรงพิมพ์ศึกษาพิมพ์การ, ๒๕๑๘.

ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา. พระนคร : โรงพิมพ์
รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๘.

ประวัติบุคคลสำคัญฉบับสมบูรณ์. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๕.

ประวัติวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์. พระนคร : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์,
๒๕๐๐. (อนุสรณ์ ๒๕ พุทธศตวรรษ)

ประวัติสังเขปแห่งการจัดการศึกษาปรัศยุบันแห่งประเทศสยาม. พระนคร :
โรงพิมพ์เฮงหลี, ๒๕๖๘.

มูลเหตุแห่งการสร้างวัดในประเทศสยาม. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณ
พิพรรฒนาการ, ๒๕๓๑. (พิมพ์แจกในงานพระกรุณาพระราชทานสมเด็จพระ
เจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ)

ของไทย. หลอมนิกาช. ร. ชรรนรัตน์ จัดพิมพ์. พระนคร : สีนพินธ์การพิมพ์, ๒๕๑๗.

กรรมการ, กระทรวง. รายงานการพระศาสนาในหน้าที่กรมกรรมการ กระทรวง
กรรมการ กับกรมรักษาที่หลวง และกิจปนา กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

ฉบับที่ ๓. พิมพ์ที่ตรา. ๒๕๑๑. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรศรีสมิต,
๒๕๑๑.

- บรรจง ชูชาติสกุล. เรียบเรียง. การศึกษาเพื่อชีวิต : โลกแห่งการศึกษาในปัจจุบัน และอนาคต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๕.
- บรรลือ พุกขวัน. การประถมศึกษา. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๘.
- เบญจวรรณ สุนทรางกูร. วิวัฒนาการของแบบเรียนไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๘.
- ประพัฒน์ ศรีณรงค์. ชีวิตและงานของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี. พระนคร : อุดมศึกษา, ๒๕๐๘.
- ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๑. (มหามกุฏราชวิทยาลัยจัดพิมพ์เผยแพร่ในอภิมหามกุฏราชวิทยาลัยฉบับที่ ๔๔ ปี ๑ - ๕ ตุลาคม ๒๕๑๑).
- ประเวศ วะสี. พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนจะปฏิบัติได้อย่างไร กรุงเทพมหานคร : สิกขิตสยาม, ๒๕๑๒.
- ประเสริฐอักษรนิติ, หลวง. วิธีสอนหนังสือไทย. พระนคร : โรงพิมพ์สามมิตร, ๒๕๑๕. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตรีหลวงบรรหาร ศุภวาที ณ ฌาปนสถาน วัดโสมนัสวิหาร ๖ มีนาคม ๒๕๑๕).
- พระมหาปัญฑ์ ปยุตโต. บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร : บพิธ, ๒๕๒๐.
- พระราชวรมนี. พจนานุกรมพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๐.
- สถาบันสงฆ์กับสังคมไทยปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๑๗.
- พุทธทาสภิกขุ. การศึกษาชนิดที่นำโลกไปสู่ความพินาศ. พระนคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๓.
- เฟรด, คัมลิต, ริทส์. การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า. แปลโดย อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ และเอกวิทย์ ณ ถลาง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๕.

เฟลด์ส, ยอร์ช ฮอว์ส. หมอเฮาส์ในรัชกาลที่ ๔. แปลและเรียบเรียงโดยสภาคริสตจักร
ในประเทศไทย, กองคริสเตียนศึกษา. พระนคร : โรงพิมพ์รวมมิตรไทย,
๒๕๐๔.

ภิญโญ สาร. หลักการศึกษ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภา, ๒๕๒๑.

_____ หลักบริหารการศึกษา. พระนคร : ม.ป.ท. ๒๕๑๔.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. ประวัติมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์. กรุงเทพมหานคร
: ๒๕๒๑. (พิมพ์เนื่องในโอกาสฉลองครบรอบ ๔๔ ปี ๑ - ๕ ตุลาคม ๒๕๒๑).

มานิจ ชุมสาย. ประวัติการศึกษาภาคบังคับในประเทศไทย. (จัดพิมพ์โดยกองการสัมพันธ์
ต่างประเทศ กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๔๗).

รังสรรค์ ชนะพรพันธุ์. ทัศนะทางการศึกษา. พระนคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, ๒๕๑๘.

เริง อรรถวิบูลย์. เรียบเรียง. ทำเนียบสมณศักดิ์สมเด็จพระสังฆราชและสมเด็จพระราชา
คณะในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. (อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระ
พระพุฒาจารย์ ฐิติ ญาณมหาเถระ ๗ เมรุวัดอรุณราชวราราม ๓ กรกฎาคม
๒๕๒๑).

_____ พิธีกรรมนิยมสงฆ์. พระนคร : ป.พิพินาคะการพิมพ์, ๒๕๑๕. (อนุสรณ์
ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระสุนทรธรรมาจารย์ บัว ชุ่มชโร ๗ เมรุ
วัดอรุณราชวราราม ๕ กรกฎาคม ๒๕๑๕).

วชิรญาณวงศ์, สมเด็จพระสังฆราชเจ้า. ทศพิธราชธรรมและหลักพระพุทธศาสนา.
พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๖. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้จัดพิมพ์ถวายสมเด็จพระญาณสังวร ในการฉลองพระชนมายุครบ ๖๐ ทศ
๓๐ ตุลาคม ๒๕๑๖).

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. การคณะสงฆ์. พระนคร :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔.

_____ การศึกษา. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔.

- วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. ตำนานวัชรวนิเวศ. พระนคร :
 โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๕. พิมพ์โดยพระราชโองการในงาน
 ถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส
 ที่พระเมรุทองสนามหลวง).
- ธรรมคดี. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔.
- เบญจศีลเบญจธรรม. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.
- พระประวัติ. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔.
- วรรณาพระสูตร. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔.
- กราบทพระคเทศนา. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔.
- วิชาการ, กรม. ความเป็นมาของแผนการศึกษาชาติ เอกสารอันคม ๑ ชุดพัฒนาการ
 ทางการศึกษา. พระนคร : โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์, ๒๕๖๔.
- วิทยากร เชียงกูล. แนวความคิดใหม่ทางการศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร
 : สำนักพิมพ์ พี.พี., ๒๕๒๑.
- วุฒิชัย มูลศิลป์. การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ ๕. พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์
 แห่งประเทศไทย, ๒๕๖๖.
- เวลด้า, วอคเตอร์ เอฟ. แผนดินพระนั่งเกล้าฯ. แปลโดย นิจ ทองโสภิต. พระนคร
 : โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์, ๒๕๑๔.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๓๕ - ๒๕๐๗. พระนคร :
 โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๗. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบเจ็ดสิบสองปีของ
 กระทรวง วันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๐๗).
- ศรีวิสุทธิวงศ์, พระ. พระพุทธรูปศาสนาห้าพันปี. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,
 ๒๔๙๘.
- สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร. ๑๗ สมเด็จพระสังฆราชไทย. กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา,
 ๒๕๖๖.
- สมสมัย ศรีสุทรพรรณ. โฉมหน้าศักดินาไทย. กรุงเทพมหานคร : บพิธ, ๒๕๑๗.

- เสถียร ศุกโสมณ. พระพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรบริการ, ๒๕๐๕.
- สาโรช บัวศรี. พุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๒๐.
- สามัญศึกษา, กรม. บนเส้นทางแสวงหาโฉมหน้าใหม่ของการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนต, ๒๕๑๗.
- รายงานการวิจัยอันดับ ๔ : สัมฤทธิผลของการจัดการศึกษาภาคบังคับ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๖.
- สถาบันกษัตริย์. พระนคร : โรงพิมพ์ศรีนสาร, ๒๕๑๑. (ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ นางฉะมูน สีวะรา ณ ฌาปนสถานวัดโสมนัสวิหาร ๑๑ มิถุนายน ๒๕๒๑).
- สุดใจ เหล่าสุนทร. ความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, ๒๕๑๗.
- จิตวิทยาการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, ๒๕๑๘.
- สุลักษณ์ ศิวรักษ์. คำของสองพระ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ลายสือไทย, ๒๕๒๒.
- คินองสองศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ลายสือไทย, ๒๕๒๖.
- ชีวิตและงานของสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ในฐานะที่เป็นพยานทางประวัติศาสตร์ในเรื่องการสร้างสรรคตติบัญญัติอย่างของไทยเราเอง. กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยคดีศึกษา, ๒๑ มีนาคม ๒๕๒๒.
- เสรีบุรโกเศศ. ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๕.
- เล่าเรื่องในไตรภูมิพระร่วง. พระนคร : สำนักพิมพ์จำหน่ายอุดม, ๒๕๑๗.
- อคิน รพีพัฒน์. ม.ร.ว. สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๔๑๖. แปลโดย ม.ร.ว. ปรายทอง สิริสุข และพรรณี สรวงบุญมี. กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๑๘.
- อภิรักษ์ พันธเสน. เศรษฐศาสตร์การศึกษา : การศึกษาปฏิรูปหรือปฏิวัติ. กรุงเทพมหานคร : ดวงกมล, ๒๕๑๘.

แสง จันทร์งาม. "พุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน." สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ๓ (ธันวาคม ๒๕๑๑) : ๗ - ๘.

เอกมล สายจันทร์. "อิทธิพลทางการเมืองที่มีต่อการศึกษาของไทย : นโยบายการจัดการศึกษา." ศึกษาศาสตร์สาร ๘ (ตุลาคม - ธันวาคม, ๒๕๑๓) : ๑ - ๒๘.

เอกวิทย์ ฌ ถวาง. "เมื่อคติการจัดการศึกษาแบบตะวันตกเข้ามาสู่สยาม." สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ๖ (กันยายน - พฤศจิกายน ๒๕๑๑) : ๘๓ - ๘๓.

อื่น ๆ

ดวงเดือน พันธุมนาวิน. "จริยธรรมในสังคมไทยในทัศนะของนักพฤติกรรมศาสตร์" เอกสารเสนอต่อที่ประชุมโครงการสัมมนาเรื่องจริยธรรมในสังคมไทยในปัจจุบัน, ๒๘ - ๒๘ เมษายน ๒๕๒๒.

แผนกคนควา สภาการศึกษาทางกฏราชวิทยาลัย. "ประวัติการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย" ๒๕๑๐ (เอกสารโรเนียวเย็บเล่ม)

"พระสงฆ์กับการพัฒนาหมู่บ้าน" รายงานการสัมมนา ปี ๒๕๒๒ ๗ สำนักธรรมวิจัย มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย, ๓ - ๕ กรกฎาคม ๒๕๒๒.

ศึกษาธิการ, กระทรวง, กรมการศาสนา. "เอกสารสำหรับใช้ประกอบการพิจารณาเรื่องการศึกษาของคณะสงฆ์ ๒๕๒๒" (เอกสารโรเนียวเย็บเล่ม)

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. "จริยธรรมในสังคมไทยในทัศนะของฝ่ายศาสนา" เอกสารเสนอต่อที่ประชุมโครงการสัมมนาเรื่องจริยธรรมในสังคมไทยในปัจจุบัน, ๒๘ - ๒๘ เมษายน ๒๕๒๒.

แสง จันทร์งาม. "การสอนจริยธรรมในโรงเรียน" เอกสารเสนอต่อที่ประชุมโครงการสัมมนาเรื่องจริยธรรมในสังคมไทยในปัจจุบัน, ๒๘ - ๒๘ เมษายน ๒๕๒๒.

อานวย ทะพิงค์แก. "จริยธรรมในสังคมไทยในทัศนะของนักการศึกษา" เอกสารเสนอต่อที่ประชุมโครงการสัมมนาเรื่องจริยธรรมในสังคมไทยในปัจจุบัน, ๒๘ - ๒๘ เมษายน ๒๕๒๒.

อมร ครอบารัก. จมื่น. พระกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
เรื่องการศึกษาของชาติ เล่ม ๖ และ ๗. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๔.

อนันต์ เกตุวงศ์. การบริหาร การพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลั
ธรรมศาสตร์, ๒๕๑๓.

เอนสต์ เบ็นซ์. ใครจะกุมชะตาเอเชีย พหุศาสตร์หรือลัทธิคอมมิวนิสต์. แปลโดย
จำนงค์ ทองประเสริฐ. พระนคร : สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย,
๒๕๑๒.

โอกาส เสวิกุล. พระราชบิดาแห่งการปฏิรูป. พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๓.

แอมบ์รอท, โดว์มอฟเพ็ท. แผ่นดินพระจอมเกล้า. แปลโดย นิจ ทองโสภิต. กรุงเพ
มหานคร : สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๐.

วิทยานิพนธ์

จันทร์คัน ประวาลปัทม์. "การศึกษาเปรียบเทียบราชสำนักในสมัยรัชกาลที่ ๕ และรัชกาล
ที่ ๖." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

จรัลพันธ์ พูลพัฒน์. "พัฒนาการของการบริหารการศึกษาไทย." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต
แผนกวิชาบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๔.

แนงน้อย ศิตศิริานนท์. "บทบาทของเสนาบดีกระทรวงธรรมการในระบบสมบูรณาญาสิทธิ
ราชย์." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

พาศิน สมคำนึ่ง. "ความสำคัญของการศึกษาของพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการปรับปรุงบ้านเมืองแบบตะวันตก."
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐.

- ละออของ อมรินทร์รัตน์. "การส่งนักเรียนไทยไปศึกษาต่อต่างประเทศ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๙๕." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.
- ลัดดา สุวรรณกุล. "พัฒนาการของหลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในประเทศไทย." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘.
- วารุณี ไอสถารมย์. "การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๙๕." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.
- สมชาย หลั่งหมอยา. "ปัญหาชาวนาและนโยบายของรัฐบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑.
- ศิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร. "ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. ๒๓๙๘ - ๒๔๕๓)." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.
- สุพรรณิ กาญจนันธุศิริ. "บทบาทของมิชชันนารีในประเทศไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ ๓ ถึงรัชกาลที่ ๕." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙.
- สุมาลี สุวรรณแสง. "ระบบบริหารการศึกษาฝ่ายสงฆ์ในพระพุทธศาสนาในประเทศไทย." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙.
- อัจฉรา กาญจนันทย. "การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๙๔)." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

อัมพร คั้งไธรี่. "วิเทโศบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อมหาอำนาจยุโรป." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทอักษรศาสตร์ แผนกวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

บทความในวารสาร

โกวิท วรพิพัฒน์. "การศึกษาออกโรงเรียนสำหรับคนส่วนใหญ่." อาจารย์สาร ๘

(มกราคม - มีนาคม ๒๕๑๘) : ๑๑ - ๑๘.

เบนเนคต์ นิโคลัส. "การขาดแคลนบุคคลากรที่มีประสิทธิภาพทางการศึกษา เรื่องจริงอิงนิยาย." จุดสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ๒ (มกราคม - เมษายน ๒๕๑๙) : ๒๓ - ๔๘.

"ปรัชญาการศึกษาจากพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส."

ธรรมจักร ๖๕ (มหาปวารณา ๒๕๒๓) : ๘ - ๑๗.

ราชวรณีย์, พระ. "พระพุทธรูปศาสนากับการศึกษา." จุดสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

๒ (มกราคม - เมษายน ๒๕๒๒) : ๓ - ๓๑.

วิบูลย์, เดวิด เค. "The Buddhist As An Avenue of Social Mobility in Traditional Thai Society." วารสารศิลปากร ๑๐ (๒๕๐๘)

: ๕๕ - ๕๖.

สง่า ลือชาพัฒนพร. "เปรียบเทียบผลกระทบทางวัฒนธรรมหลังการปฏิรูปในสมัยรัชกาลที่ ๕.

และการปฏิวัติ ๒๔๗๕." อาจารย์สาร ๘ (มิถุนายน - กรกฎาคม ๒๕๒๔) : ๑๐๐ - ๑๐๕.

สปริง, โจเอล เอส. "ความหมายของการศึกษาในโรงเรียนในศตวรรษที่ ๒๐."

ศึกษาศาสตร์สาร ๘ (ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๒๓) : ๓๑ - ๕๒. แปลโดย

สามารถ ศรีจำนงค์.

แสง จันทร์งาม. "ความเห็นเรื่องพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน." ธรรมจักร ๖๖ (พฤษภาคม

๒๕๒๔) : ๓๗ - ๕๓.

เอกสารภาษาอังกฤษ

- Bunnag Jane. Buddhist Monk, Buddhist Layman : A Study of Urban Monastic Organization in Central Thailand. London : Cambridge University Press, 1973.
- Reynolds, Craig J. "The Buddhist Monkhood in Ninteenth Century Thailand." Ph.D. thesis, Cornell University. 1972.
- Swat Sukontarangsi. Development of Thai Education Bureaucracy. Bangkok : Kurusapha Press, 1968.
- Tambiah, S. J. World Conqueror and World Renouncer : A Study of Buddhism and Polity in Thailand Against Historical Background. Cambridge : Cambridge University Press, 1976.
- Thamson, Virginia M. Thailand : The New Siam. New York Macmillan, 1941.
- Vella, W. F. The Impact of The West on Government in Thailand. Berkeley : University of California Press, 1955.
- Wyatt, David K. Education and Modernization of Thai Society. Ithaga : Cornell University Press, 1975.
- _____ The Politics of Reform in Thailand : Education in the Reign of King Chulalongkorn. New Haven : Yale University Press, 1969.
- Yen Lavangkura. "The Administration of Religions Affairs : A Study of the Relationship between the Government and the Sangha." Master thesis, Thammasart University, 1962.
- Zack, Stephen J. "Buddhist Education Under Prince Wachirayan Warorot." Ph.D. thesis, Cornell University, 1977.

ภาคผนวก
พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์

มีพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศจงทราบทั่วกันว่า ทุกวันนี้การปกครองข้างฝ่ายพระราชอาณาจักนั้นก็ทรงพระราชดำริห์แก้ไข และจัดตั้งแบบแผนการปกครองให้เรียบร้อยเจริญดีขึ้น กว่าแต่ก่อนเป็นหลายประการแล้ว

และฝ่ายพระพุทธจักรนั้น การปกครองสงฆ์มณฑล ย่อมเป็นการสำคัญทั้งในประโยชน์แห่งพระศาสนา และในประโยชน์ความเจริญของพระราชอาณาจักด้วย ถ้าการปกครองสงฆ์มณฑล เป็นไปตามแบบแผนอันเรียบร้อยพระศาสนาก็จะรุ่งเรืองถาวร และจะชักนำประชาชนทั้งหลาย ให้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาว่าทวิประพาศสัมมาปฏิบัติ และว่าเรียนวิชาคุณในสงฆ์สำนักยิ่งขึ้นเป็นอันมาก มีพระราชประสงค์จะทรงทำนุบำรุงสงฆ์มณฑล ให้เจริญคุณสมบัติมั่นคงสืบไปในพระศาสนา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราเป็นพระราชบัญญัติไว้สืบไปดังนี้ว่า

หมวดที่ ๑

ว่าด้วยนามและกำหนดไซ้พระราชบัญญัติ

มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้ให้นามว่า พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์รัตนโกสินทรศก ๑๒๑ และพระราชบัญญัตินี้จะโปรดให้ไซ้ในมณฑลใดเมื่อใด จะได้ประกาศในหนังสือพิมพ์ราชกิจจานุเบกษาเป็นสำคัญ

มาตรา ๒ ตั้งแต่วันที่ไซ้พระราชบัญญัตินี้ในไซ้ใด ให้ยกเลิกบรรดากฎหมายแบบแผนประเพณีที่ขัดขวางต่อพระราชบัญญัตินี้ มิให้ไซ้ในที่นั้นสืบไป

หมวดที่ ๒

ว่าด้วยคณะใหญ่

มาตรา ๓ พระราชบัญญัตินี้ไม่เกี่ยวด้วยนิกายสงฆ์ กิจและลัทธิใด ๆ เพราะในนิกายนั้น ๆ ซึ่งเจ้าคณะหรือสงฆ์ในนิกายนั้นได้เคยมีอำนาจจากลาบั้งคัมมาแต่ก่อนประการใด ก็ให้คงเป็นไปตามเคยทุกประการ แต่การปกครองอันเป็นสามัญทั่วไปในนิกายทั้งปวง ให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา ๔ สมเด็จพระเจ้าคณะใหญ่ทั้ง ๔ ตำแหน่ง คือ เจ้าคณะใหญ่คณะเหนือ
 ๑ เจ้าคณะใหญ่คณะใต้ ๑ เจ้าคณะใหญ่ คณะธรรมยุติกา ๑ เจ้าคณะใหญ่คณะกลาง
 ๑ ทั้งพระราชอาณัติ เจ้าคณะรอง คณะเหนือคณะใต้ คณะธรรมยุติกา คณะกลางทั้ง ๔ ตำแหน่งนั้น ยกเป็นพระมหาเถระที่ทรงปลุกชาในการพระศาสนา และการปกครองบำรุงสงฆ์ตลอดทั่วไปขอการะฐะในพระศาสนา หรือในสงฆ์ตลอด ซึ่งได้โปรดให้พระมหาเถระทั้งนี้ ประชุมวินิจฉัยในที่มหาเถระสมาคม ตั้งแต่ ๕ พระองค์ขึ้นไปคำตัดสินของมหาเถระสมาคมนั้นให้เป็นสิทธิ์ขาด ผู้ใดจะอุทธรณ์หรือโต้แย้งต่อไปอีกไม่ได้

หมวดที่ ๓

ว่าด้วยวัด

มาตรา ๕ วัดกำหนดตามพระราชบัญญัตินี้เป็น ๒ อย่าง คือ พระอารามหลวงอย่าง ๑ อารามราษฎร์อย่าง ๑ ที่สำนักสงฆ์อย่าง ๑
 ๑ พระอารามหลวง คือ วัดที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้าง หรือทรงพระกรุณาโปรดให้เข้าจำนวนในบัญชี นับว่าเป็นพระอารามหลวง
 ๒ อารามราษฎร์นั้น คือ วัดซึ่งได้พระราชทานวิสุงคามสีมา และมีได้เข้าบัญชี นับว่าเป็นวัดหลวง

๓ ที่สำนักสงฆ์นั้น คือ วัดซึ่งยังไม่มีใครรับพระราชทานที่วิสุงคามสีมา

มาตรา ๖ ที่วัด และที่ชนวัดนั้น จำแนกตามพระราชบัญญัตินี้เป็น ๓ อย่าง คือ ที่วัด ๑ ที่ธรณีสงฆ์ ๑ ที่กลบนา ๑

๑ ที่วัดนั้น คือ ที่ซึ่งตั้งวัดจนตลอดเขตวัดวัดนั้นเรียกว่าที่วัด

๒ ที่ธรณีสงฆ์นั้น คือ ที่แห่งใด ๆ ซึ่งเป็นสมบัติของวัด

๓ ที่กลบนา นั้น คือ ที่แห่งใด ๆ ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงพระราชอุทิศเงินอากรค่าที่แห่งนั้นชนวัดกัก หรือที่ซึ่งเจ้าของมีโฉนดถวายกรรมสิทธิ์ อุทิศแต่ผลประโยชน์อันเกิดแต่พื้นชนวัดกัก ที่เช่นนั้นเรียกว่าที่กลบนา

มาตรา ๗ ที่วัดกัก ที่ธรณีสงฆ์ กัก เป็นสมบัติสำหรับพระศาสนา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นผู้เป็นอรรคศาสนูปถัมภก ทรงปกครองรักษาโดยพระบรมราชานุญาต ผู้ใดผู้หนึ่งจะโอนกรรมสิทธิ์ที่นั้นไปไม่ได้

มาตรา ๘ วัดใดร้างสงฆ์ไม่อาไศรย ให้เจ้าพนักงานฝ่ายพระราชอาณาจักรเป็นผู้ปกครองรักษาวัดนั้น ทั้งที่ธรณีสงฆ์ของชนวัดนั้นด้วย

มาตรา ๙ ผู้ใดจะสร้างวัดขึ้นใหม่ต้องได้รับพระราชทาน พระบรมราชานุญาตก่อนจึงจะสร้างได้ และพระบรมราชานุญาตนั้นจะพระราชทานดังนี้ คือ

ข้อ ๑ ผู้ใดจะสร้างที่สำนักสงฆ์ขึ้นใหม่ในที่แห่งใด ให้ผู้นั้นมีจดหมายแจ้งความต่อนายอำเภอผู้ปกครองท้องที่แห่งนั้น ให้นายอำเภอประกาศถวายเจ้าคณะแขวงนั้นตรวจและพิจารณาขอความเหล่านี้ก่อน คือ

๑ ที่ดินซึ่งจะเป็นวัดนั้น ผู้ขออนุญาตมีอำนาจโดยชอบด้วยกฎหมาย ที่จะยกให้ได้หรือไม่

๒ ถ้าสร้างวัดในที่นั้น จะเป็นการขัดข้องอันใดในราชการฝ่ายพระราชอาณาจักร หรือไม่

- ๓. วัดสร้างในที่นั้น จะเป็นที่ควรสงฆ์อาไศรยหรือไม่
- ๔. สร้างวัดขึ้นในที่นั้น จะเป็นประโยชน์แก่ประชุมชนในท้องถิ่นหรือไม่
- ๕. วัดสร้างในที่นั้น จะเสื่อมประโยชน์แห่งพระศาสนาด้วยประการใดบ้าง

เป็นต้นว่าจะพาให้วัดที่มีอยู่แล้วรวงโรย หรือร้างไปหรือไม่

ถ้านายอำเภอและเจ้าคณะแขวงเห็นพร้อมกันแล้วว่า ไม่มีข้อขัดข้องอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๕ ข้อนั้นแล้ว ก็พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เจ้าคณะแขวง มีอำนาจที่จะทำหนังสืออนุญาตให้สร้างที่สำนักสงฆ์ขึ้น และให้นายอำเภอประทับตรากำกับในหนังสือนั้นด้วยและเจ้าของที่ดินนั้น จะต้องจัดโอนโฉนดเนื้อที่วัดถวายแก่สงฆ์ตามกฎหมายก่อน จึงจะสร้างที่สำนักสงฆ์ได้

ข้อ ๒ ในการที่จะขอรับพระราชทานที่วิสุงคามสีมา สำหรับอารามเดิมที่ใดก่อสร้างปฏิสังขรณ์ใหม่ก็ดี หรือจะสร้างที่สำนักสงฆ์ขึ้นเป็นอารามก็ดี ให้ผู้ขอทำจดหมายยื่นต่อผู้ว่าราชการเมืองนั้น ๆ ให้มีใบบอกเขามากรมบังคับมณฑลฯ ถ้าในจังหวัดกรุงเทพฯ ก็ให้ยื่นจดหมายนั้นต่อกระทรวงธรรมการ ให้นำความกรมบังคับมณฑลฯ เพื่อจะได้นำพระราชทานไป พระบรมราชานุญาต

ข้อ ๓ ถ้าจะสร้างอารามขึ้นใหม่ที่เกี่ยวต้องขออนุญาต อย่างสร้างที่สำนักสงฆ์ ก่อนต่อใคอนุญาตนั้นแล้ว จึงจะขอรับพระราชทานที่วิสุงคามสีมาได้

หมวดที่ ๔

ว่าด้วยเจ้าอาวาส

มาตรา ๑๐ วัดหนึ่ง ให้มีพระภิกษุเป็นเจ้าอาวาสรูปหนึ่ง การเลือกสรรและตั้งเจ้าอาวาสพระอารามหลวงนั้น แล้วแต่จะทรงพระราชดำริเห็นสมควรแก่อารามราษฎร์ และที่สำนักสงฆ์แห่งใดตามพระราชดำริเห็นสมควร จะทรงเลือกสรรและตั้งเจ้าอาวาสก็ได้

มาตรา ๑๑ วัดในจังหวัดกรุงเทพฯ วัดหลวงก็ดี วัดราษฎร์ก็ดีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ หมายไว้ และตั้งเจ้าอาวาสให้เป็นหน้าที่ของพระราชาคณะผู้กำกับแขวงที่วัดนั้นตั้งอยู่ ที่จะปลุกเสกสงฆ์และสัปปุรุษทายกแห่งวัดนั้น เลือกสรรพระภิกษุซึ่งจะเป็นเจ้าอาวาสและพระราชาคณะนั้นเห็นว่า พระภิกษุรูปใดสมควรจะเป็นเจ้าอาวาสก็ให้มีอำนาจที่จะทำตราตั้งพระภิกษุนั้น เป็นเจ้าอาวาสวัดนั้นและตราตั้งนั้นต้องให้ผู้นับราชการกระทรวงธรรมการประทับตราเป็นสำคัญในฝ่ายพระราชอาณาจักรถวาย

มาตรา ๑๒ การเลือกสรรเจ้าอาวาสวัดในหัวเมือง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ หมายไว้ และตั้งเองนั้น ให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะแขวงที่จะปลุกเสกสงฆ์ และสัปปุรุษทายกแห่งวัดนั้น เลือกสรรพระภิกษุซึ่งสมควรจะเป็นเจ้าอาวาส ถ้าปลุกเสกเห็นพร้อมกันในพระภิกษุรูปหนึ่งรูปใดก็ดี หรือเห็นแตกต่างกันเป็นพระภิกษุหลายรูปก็ดี ให้เจ้าคณะแขวงนำความเสนอต่อเจ้าคณะเมือง ๆ เห็นว่าพระภิกษุรูปใดสมควรจะเป็นเจ้าอาวาสก็ให้มีอำนาจที่จะทำตราตั้ง พระภิกษุนั้นเป็นเจ้าอาวาสวัดนั้น และตราตั้งนั้นต้องให้ผู้นับราชการเมือง ประทับตราคำแทนเป็นสำคัญในฝ่ายพระราชอาณาจักรถวาย

อนึ่ง เจ้าอาวาสทั้งปวงนั้น ถ้าไม่ได้อยู่ในสมณะศักดิ์ที่สูงกว่าก็ให้มีสมณะศักดิ์เป็นอธิการ

มาตรา ๑๓ เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังนี้ คือ

- ข้อ ๑ ที่จะทำนุบำรุงรักษาวัดนั้น ตามกำลังและความสามารถ
- ข้อ ๒ ที่จะตรวจตรา อย่าให้วัดนั้นเป็นที่พำนักแอบแฝงของโจรผู้ร้าย
- ข้อ ๓ ที่จะปกครองบรรพชิต และคฤหัสถ์ซึ่งอาศัยอยู่วัดนั้น
- ข้อ ๔ ที่จะรักษาความเรียบร้อย และระงับข้อพิพาทในหมู่บรรพชิตและคฤหัสถ์

ซึ่งอาศัยอยู่วัดนั้น

ข้อ ๕ ที่จะเป็นธุระ ในการสั่งสอนพระศาสนาแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ให้เจริญในสัมมาปฏิบัติ ตามสมควรแก่อนุสัย

ข้อ ๖ ที่จะ เป็นพระใหญ่บุตร ซึ่งอาไศรยเป็นที่อยู่ในวันนั้นไกรำเรียนวิชา
ความรูตามสมควร

ข้อ ๗ ที่จะ เป็นพระแก่ล้นปुरुษ และทายกผู้มาทำบุญในวันนั้นให้ได้บำเพ็ญศส
โดยสะดวก

ข้อ ๘ ที่จะ ทำบุญขบรพชิต และคฤหัสถ์ซึ่งอาไศรยในวันนั้น และทำรายงาน
การวัดยื่นต่อเจ้าคณะ

ข้อ ๙ ถ้าพระภิกษุสามเณรในวันนั้น ปรารถนาจะไปอยู่วัดอื่นก็ดี หรือจะไป
ทางไกลก็ดี เป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสจะตองให้หนังสือสุทธิไปเป็นสำคัญเวนแต่เจ้า
อาวาสเห็นว่า ภิกษุสามเณรรูปใดจะไปเพื่อประพฤตือนาจารในที่อื่น จะไม่ยอมให้หนังสือ
สุทธิก็ใดแต่ตองแจ้งเหตุให้พระภิกษุหรือสามเณรรูปนั้นทราบด้วย

มาตรา ๑๔ เป็นหน้าที่ของบรพชิต และคฤหัสถ์บรรคาซึ่งอาไศรยอยู่ในวั
กนั้นจะตองช่วยเจ้าอาวาส ในการทั้งปวงอันเป็นภาระของเจ้าอาวาสนั้น

มาตรา ๑๕ บรคาพระภิกษุสามเณร ตองมีสังกัตอยู่ในบาญชีวัดใดวัดหนึ่ง
ทุกรูป

มาตรา ๑๖ คฤหัสถ์ซึ่งอาไศรยอยู่ในวัดย่อมมีหน้าที่ และความรับผิดชอบ
พระราชกำหนดกฎหมาย เหมือนพลเมืองทั้งปวง

มาตรา ๑๗ เจ้าอาวาสมีอำนาจเหล่านี้ คือ

ข้อ ๑ มีอำนาจ ที่จะบังคับว่ากล่าวบรคาบรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งอยู่ใน
วัดนั้น

ข้อ ๒ อธิการ์เกิดขึ้นในวัดใด ถ้าเป็นความตามลำพังพระวินัย เจ้าอาวาส
วัดนั้นมีอำนาจที่จะพิพากษาได้ ถ้าเป็นความแห่งแม่คุมความทั้งสองฝ่าย ยอมให้เจ้าอาวาส
เปรียบเทียบ ก็เปรียบเทียบได้

ข้อ ๓ บรรพชิตกัณฑ์ คฤหัสถ์กัณฑ์ ถ้ามิได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสจะเข้าไปบวช หรือไปอยู่ในวัดนั้นไม่ได้

ข้อ ๔ บรรพชิตกัณฑ์ คฤหัสถ์กัณฑ์ ที่อยู่ในวัดนั้น ถ้าไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาส ๆ จะไม่ให้อยู่ในวัดนั้นก็ได้

ข้อ ๕ ถ้าเจ้าอาวาสบังคับการอันชอบด้วยพระวินัยบัญญัติ หรือพระราชบัญญัติ และพระภิกษุสามเณรในวัดนั้น ไม่กระทำความกัณฑ์หรือฝ่าฝืนคำสั่งหมิ่นประมาทเจ้าอาวาสกัณฑ์ เจ้าอาวาสมีอำนาจที่จะกระทำทัณฑกรรมแก่พระภิกษุสามเณรผู้มีความผิดนั้นได้

ข้อ ๖ ถ้าเจ้าอาวาสกระทำการตามหน้าที่ โดยชอบด้วยพระราชกำหนด กฎหมาย ถ้าและคฤหัสถ์ผู้ใดขัดขืน หรือลบล้างอำนาจหรือหมิ่นประมาทเจ้าอาวาส ผู้นั้นมีความผิดต้องระวางโทษปรับครั้งหนึ่ง เป็นเงินไม่เกิน ๒๐ บาท หรือจำขังเดือนหนึ่ง หรือทั้งปรับและจำคุกทั้ง ๒ สถาน

มาตรา ๑๔ ผู้ใดจะอุทธรณ์คำสั่งของเจ้าอาวาส ถ้าวัดในจังหวัดกรุงเทพฯ ให้อุทธรณ์ต่อพระราชคณะผู้กำกับแขวงวัดวัดในหัวเมือง ให้อุทธรณ์ต่อเจ้าคณะแขวง

มาตรา ๑๕ วัดใดจำนวนสงฆ์มากกัณฑ์ หรือเจ้าอาวาสวัดใดไม่สามารถจะกระทำการตามหน้าที่ได้ทุกอย่าง ด้วยความชราทุพพลภาพเป็นต้นกัณฑ์ ในจังหวัดกรุงเทพฯ

เมื่อพระราชคณะผู้กำกับแขวง เห็นจะตั้งพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเป็นรองเจ้าอาวาสสำหรับบริหาระทั้งปวง หรือแต่อย่างใดอย่างหนึ่งช่วยเจ้าอาวาสก็ตั้งรองเจ้าอาวาสได้ รองเจ้าอาวาสจะมีอำนาจได้เท่าที่พระราชคณะซึ่งกำกับแขวงได้มอบนั้น แต่จะมีอำนาจเกินเจ้าอาวาส หรือกระทำการฝ่าฝืนอนุมัติของเจ้าอาวาสไม่ได้ส่วนวัดในหัวเมืองก็ให้เป็นอำนาจ และหน้าที่ของเจ้าคณะเมืองจะตั้งรองเจ้าอาวาสเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสได้เหมือนกัน เช่นนั้น รองเจ้าอาวาสนี้ถ้าไม่ได้อยู่ในสมณะศักดิ์ที่สูงกว่า ให้มีสมณะศักดิ์เป็นรองอธิการ

หมวดที่ ๕

วาทายคณะแขวง

มาตรา ๒๐ ในท้องที่อำเภอหนึ่ง ให้กำหนดตามพระราชบัญญัติเป็นแขวงหนึ่ง
จังหวัดกรุงเทพฯ จะโปรดให้พระราชคณะเป็นคู่กับคณะแขวงละรูป ส่วนท้องที่ใน
หัวเมืองนอกจังหวัดกรุงเทพฯ นั้น แขวงหนึ่งให้มีเจ้าคณะแขวงรูปหนึ่ง แต่ตาแขวงใด
มีวัดน้อยจะรวมหลายแขวงไว้ในหน้าที่เจ้าคณะแขวงใด แขวงหนึ่งก็ได้ ทั้งนี้แล้วแต่เจ้าคณะ
มณฑลจะเห็นควร

มาตรา ๒๑ พระราชคณะผู้กำกับแขวงในจังหวัดกรุงเทพฯ นี้ จะโปรดให้
พระราชคณะรูปใด เป็นคู่กับคณะแขวงใด แล้วแต่จะทรงพระราชดำริเห็นสมควร
ส่วนการเลือกตั้ง เจ้าคณะแขวงในหัวเมืองนั้น เป็นหน้าที่เจ้าคณะเมืองจะ
เลือกสรรเจ้าอาวาส วัดซึ่งอยู่ในแขวงนั้น เสนอขอเจ้าคณะมณฑล แล้วแต่เจ้าคณะ
มณฑลจะเห็นสมควร และให้เจ้าคณะมณฑลมีอำนาจที่จะทำตราตั้งเจ้าคณะแขวง และตรา
ตั้งนั้นต้องให้ชาหลวงใหญ่ ซึ่งสำเร็จราชการมณฑลประทับตรากำกับเป็นสำคัญข้างฝ่าย
พระราชอาณาจักรด้วย อนึ่งเจ้าคณะแขวงนี้ ถ้าไม่ได้อยู่ในสมณะศักดิ์สูงกว่า ให้มี
สมณะศักดิ์เป็นพระครู ถ้าทรงพระราชดำริเห็นสมควรจะทรงเลือกสรร หรือจะพระราช
ทานสัญญาบัตรราชทินนาม ตั้งเจ้าคณะแขวงให้มีสมณะศักดิ์ยิ่งขึ้นไปได้

มาตรา ๒๒ บรรดาวัดในจังหวัดกรุงเทพฯ อยู่ในแขวงใด ให้ขึ้นอยู่ใน
พระราชคณะผู้กำกับแขวงนั้น ส่วนวัดในหัวเมืองวัดอยู่ในแขวงใด ก็ให้ขึ้นอยู่ในเจ้า
คณะแขวงนั้น เว้นแต่วัดทั้งในกรุงเทพฯ และในหัวเมืองที่โปรดให้ขึ้นอยู่ณะทะเลาะคณะ หรือ
เฉพาะพระราชคณะรูปใดรูปหนึ่ง ซึ่งทรงพระราชดำริเห็นสมควร

มาตรา ๒๓ ให้พระราชคณะผู้กำกับแขวงในจังหวัดกรุงเทพฯ มีถานานุกัณฑ์
ตั้งถานานุกรมตำแหน่งพระสังฆรักษ์ใดอีกรูปหนึ่ง เว้นแต่ตาพระราชคณะรูปนั้น มีถานา

นุ้กั้กั้ควรว้ต้งถานานุกรมเกิน ๓ รูป อยู่แล้วก็ไม่ต้งต้ง

มาตรา ๒๔ พระราชาคณะผู้กำกับแขวงมีหน้าต้งนี้ คือ

ขอ ๑ ที่้จะตรวจตราอำนวยการวัดและการสงฆ์ บรรดาซึ่งอยู่ในปกครองให้
เรียบรอย เปนไปตามพระวินัยบัญญัติและพระราชบัญญัติ

ขอ ๒ ที่้จะเลือกและต้งรองเจ้าคณะแขวงเจ้าอาวาส และรองเจ้าอาวาส
อันมีอำนาจ เลือกต้งไ้ตามพระราชบัญญัตินี้

ขอ ๓ ที่้จะตรวจตราทำนุบำรุงการสั่งสอนพระศาสนา และการศึกษาในวัด
ซึ่งอยู่ในความปกครอง

ขอ ๔ ที่้จะไปดูแลตรวจตราการตามวัดชั้นในแขวงนั้น เปนครั้งเปนคราว
ตามสมควร

ขอ ๕ ที่้จะช่วยระงับอธิกรณ์แก้ไขความขัดข้องของเจ้าอาวาส และวินิจฉัย
ขออุทธรณ์เจ้าอาวาส

มาตรา ๒๕ พระราชาคณะผู้กำกับแขวงในจังหวัดกรุงเทพฯ มีอำนาจ
ต้งนี้

ขอ ๑ รองเจ้าคณะแขวงก็คื เจ้าอาวาสก็คื รองเจ้าอาวาสก็คื ที่้พระ
ราชาคณะนั้นต้งไ้ตามพระราชบัญญัตินี้ แม้ไม่สมควรจะอยู่ในตำแหน่งต้อไป เพราะความ
ประพฤติก็คื เพราะไม่สามารถก็คื พระราชาคณะผู้กำกับแขวงมีอำนาจ ที่้จะเอาออกจาก
ตำแหน่งไ้

ขอ ๒ มีอำนาจที่้จะตัดสินขออุทธรณ์ หรือการเถียงแย้งในคำสั่งและคำ
วินิจฉัยของเจ้าอาวาสวัดชั้นในแขวงนั้น

ขอ ๓ มีอำนาจ ที่้จะบังคับว่ากล่าวพระภิกษุสามเณร ในวัดซึ่งชั้นอยู่ในแขวง
นั้นในกิจอันชอบด้วยพระวินัยบัญญัติ และพระราชบัญญัติ

มาตรา ๒๖ พระครูเจ้าคณะแขวงหัวเมืองมีหน้าที่ดังนี้ คือ

ข้อ ๑ ที่จะตรวจตราอำนวยการวัด และการสงฆ์บรรดาที่อยู่ในปกครองให้
เรียบร้อยเป็นไปตามพระวินัยบัญญัติ และพระราชบัญญัติ

ข้อ ๒ ที่จะเลือกเจ้าอาวาส และรองเจ้าอาวาสตามความในพระราช
บัญญัติ

ข้อ ๓ ที่จะตรวจตราทำนุบำรุงการสั่งสอนพระศาสนา และการศึกษาในวัด
ซึ่งอยู่ในปกครอง

ข้อ ๔ ที่จะไปดูแลตรวจตราตามวัดขึ้นในแขวงนั้น เป็นครั้งเป็นคราวตาม
สมควร

ข้อ ๕ ที่จะช่วยแก้ไขความขัดข้องของเจ้าอาวาส และวินิจฉัยขออุทธรณ์
คำสั่งของเจ้าอาวาส

ข้อ ๖ ถ้าเกิดเหตุหรืออภินิหารอย่างใดในการวัด หรือการสงฆ์ในแขวงนั้น
อันเหลือกำลังที่จะระงับได้ก็ให้รีบนำความเสนอต่อเจ้าคณะเมือง

มาตรา ๒๗ เจ้าคณะแขวงมีอำนาจดังนี้ คือ

ข้อ ๑ มีอำนาจ ที่จะตัดสินขออุทธรณ์หรือการเกี่ยงแย้ง ในคำสั่งและคำ
วินิจฉัยของเจ้าอาวาสวัดขึ้นในแขวงนั้น

ข้อ ๒ มีอำนาจ ที่จะบังคับว่ากล่าวพระภิกษุตามเนรตลोकของที่แขวงนั้น
ในกิจอันชอบด้วยพระวินัยบัญญัติและพระราชบัญญัติ

มาตรา ๒๘ เจ้าคณะแขวงมีถานานุศักดิ์ ตั้งถานานุกรมผู้ช่วยการคณะได้ ๒
รูป คือ พระสมุห์รูป ๑ พระโณภูการรูป ๑ ถ้าเจ้าคณะแขวงนั้น ได้รับพระราชทาน
สัญญาบัตร เป็นพระครูมีราชทินนามตั้งพระปลัดได้อีกรูป ๑

มาตรา ๒๕ แขวงใดในจังหวัดกรุงเทพฯ ก็คือ ในหัวเมืองก็ดี มีวัดมาก พระราชา
 คณะผู้กำกับแขวงในจังหวัดกรุงเทพฯ หรือเจ้าคณะเมืองนั้น เห็นสมควรจะมีผู้ช่วยตรวจราชการ
 อยู่ประจำท้องแขวงจะตั้งเจ้าอาวาสวัดใดวัดหนึ่งในแขวงนั้น ให้เป็นรองเจ้าคณะแขวงกำกับ
 ตรวจราชการวัดในตำบลหนึ่ง หรือหลายตำบลก็ได้ และในแขวงหนึ่งจะมีรองเจ้าคณะแขวง
 ก็รูปก็ได้ตามสมควร แต่รองเจ้าคณะแขวงรูป ๑ ต้องมีจำนวนวัดอยู่ในหมวคนั้นไม่น้อยกว่า
 ๕ วัด จึงควรตั้ง และรองเจ้าคณะแขวงมีหน้าที่บังคับสั่ง และเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะแขวง อนึ่ง
 รองเจ้าคณะแขวงนั้นถ้าไม่ได้อยู่ในสมณะศักดิ์ที่สูงกว่า ให้มีสมณะศักดิ์เป็นเจ้าอธิการ

หมวดที่ ๖

วาคายคณะเมือง

มาตรา ๓๐ หัวเมืองหนึ่งให้มีพระราชาคณะหรือพระครู เป็นเจ้าคณะเมืองรูป ๑
 การเลือกสรร และตั้งตำแหน่งเจ้าคณะเมืองนี้แล้วแต่จะทรงพระราชดำริเห็นสมควร

มาตรา ๓๑ เจ้าคณะเมืองมีหน้าที่ดังนี้ คือ

ข้อ ๑ ที่จะตรวจราชการอำนวยการวัดและการสงฆ์ บรรดาอยู่ในเขตเมืองนั้นให้
 เรียบร้อย และเป็นไปตามพระวินัยบัญญัติ และพระราชบัญญัติ

ข้อ ๒ ที่จะตั้งรองเจ้าคณะแขวงเจ้าอาวาส และรองเจ้าอาวาสวัดในเขต
 เมืองนั้น ซึ่งมีอำนาจตั้งได้ตามพระราชบัญญัตินี้

ข้อ ๓ ที่จะตรวจราชการบำรุงการสั่งสอนพระศาสนา และการศึกษาในบรรดา
 วัดในเขตเมืองนั้น

ข้อ ๔ ที่จะช่วยแก้ไขความขัดข้องของเจ้าคณะแขวง และระงับอธิการวินัย
 ขอลุทธิภิกษุคำสั่ง และคำวินัยของเจ้าคณะแขวงในเมืองนั้น

ข้อ ๕ ที่จะเลือกเจ้าอาวาส ซึ่งสมควรเป็นเจ้าคณะแขวงเสนอต่อเจ้า

มาตรา ๓๒ เจ้าคณะเมืองมีอำนาจดังนี้ คือ

ข้อ ๑ มีอำนาจที่จะบังคับบัญชาชาวกลางสงฆ์และฆราวาสตลอดเมืองนั้นในกิจอันชอบด้วยพระวินัยบัญญัติ และพระราชบัญญัติ

ข้อ ๒ รองเจ้าคณะแขวงก็ดี เจ้าอาวาสก็ดี รองเจ้าอาวาสก็ดี ซึ่งเจ้าคณะเมืองตั้งได้ตามพระราชบัญญัตินี้ ถ้าไม่สมควรจะคงอยู่ในตำแหน่งต่อไป เพราะความประพฤติก็ดี หรือเพราะขาดความสามารถก็ดี เจ้าคณะเมืองมีอำนาจที่จะเอาออกจากตำแหน่งได้

ข้อ ๓ มีอำนาจที่จะตัดสินข้ออุทธรณ์คำสั่ง หรือคำวินิจฉัยของเจ้าคณะแขวง

มาตรา ๓๓ เจ้าคณะเมืองมีถานานุศักดิ์ตั้งถาบันุกรมได้ ๕ รูป คือ พระปลัด ๑ พระวินัยธร ๑ พระวินัยกรรม ๑ พระสมุห์ ๑ พระใบฎีกา ๑ สำหรับช่วยในการคณะ

มาตรา ๓๔ หัวเมืองใดมีกิจการมาก จะทรงพระกรุณาโปรดตั้งพระครูเจ้าคณะรองเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะเมืองรูป ๑ หรือหลายรูปตามแต่จะทรงพระราชดำริเห็นสมควร

หมวดที่ ๗

วาควยคณะมณฑล

มาตรา ๓๕ หัวเมืองมณฑล ๑ จะทรงพระกรุณาโปรดให้พระราชคณะผู้ใหญ่เป็นเจ้าคณะมณฑลรูป ๑ พระราชคณะรูปใดควรจะเป็นเจ้าคณะมณฑลไหนนั้น แล้วแต่จะทรงพระราชดำริเห็นสมควร

มาตรา ๓๖ ตามหัวเมืองใดมีกิจการมาก จะทรงพระกรุณาโปรดให้มีพระราชคณะเป็นเจ้าคณะรองผู้ช่วยการมณฑลนั้นอีกรูป ๑ หรือหลายรูป ทั้งนี้แล้วแต่จะทรงพระราชดำริเห็นสมควร

มาตรา ๓๓ เจาคณะเมืองมืหน้ำที่ตั้งนี้ คือ

ขอ ๑ ที่จะรับพระบรมราชานุมัติ ไปจัดการทำนุบำรุงพระศาสนาและบำรุงการศึกษาตามวัดในมณฑลนั้น ให้เจริญรุ่งเรืองตามพระราชประสงค์

ขอ ๒ ที่จะออกไปตรวจตราการคณะสงฆ์ และการศึกษาในมณฑลนั้น ๆ บางเป็นครั้งเป็นคราว

ขอ ๓ ที่จะตั้งพระครูเจ้าคณะแขวง ตามหัวเมืองในมณฑลนั้น บรรดาซึ่งมิได้รับพระราชทานสัญญาบัตร

ขอ ๔ ที่จะช่วยแก้ไขความซัดเซงของเจ้าคณะเมืองในมณฑลนั้น

มาตรา ๓๔ เจาคณะมณฑล มีอำนาจดังนี้ คือ

ขอ ๑ มีอำนาจที่จะบังคับบัญชาพระภิกษุสามเณรทั่วทั้งมณฑลนั้นในกิจอันชอบด้วยพระวินัยบัญญัติและพระราชบัญญัติ

ขอ ๒ ที่จะมอบอำนาจให้เจ้าคณะรอง ออกไปตรวจจัดการในมณฑลใดตามเห็นสมควรจะให้มีอำนาจเท่าใด แต่มิให้เกินแก่อำนาจ และฝ่าฝืนอนุมัติของเจ้าคณะมณฑล

ขอ ๓ ผู้มีตำแหน่งสมณะศักดิ์ชั้นใด ๆ ในมณฑลนั้น นอกจากที่ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรแล้ว ถ้าไม่สมควรจะอยู่ในตำแหน่งเพราะความประพฤติก็ เพราะขาดความสามารถก็ เจ้าคณะมณฑลมีอำนาจที่จะเอาออกจากตำแหน่งได้

ขอ ๔ เจ้าคณะมณฑลมีอำนาจที่จะตัดสินข้ออุทธรณ์คำสั่ง หรือคำวินิจฉัยของเจ้าคณะเมือง

มาตรา ๓๕ เจ้าคณะมณฑลมีถานานุศักดิ์ตั้งถานานุกรมได้ ๖ รูป คือ พระครูปลัด ๑ พระครูวินัยธร ๑ พระครูวินัยกรรม ๑ พระสังฆรักษ์ ๑ พระสมุห์ ๑ พระใบฎีกา ๑ แต่ถานานุกรมศักดิ์ใดที่มีตำแหน่งใดแล้วไม่ต้องตั้งตำแหน่งนั้น

หมวดที่ ๘

วากยอำนาจ

มาตรา ๕๐ เปนหน้าที่ของเจ้ากระทรวงธรรมการ และเจ้าพนักงานปกครอง
ที่จะช่วยอุทธรณ์เจ้าคณะให้ไต่ถามถึง และอำนาจพอที่จะจัดการให้ไปไปตามพระราชบัญญัติ

มาตรา ๕๑ พระภิกษุสามเณรต้องฟังบังคับบัญชาเจ้าคณะ ซึ่งตนอยู่ในความ
ปกครองตามพระราชบัญญัตินี้ ถ้าไม่ฟังบังคับบัญชาหรือหมิ่นเลียดต่ออำนาจเจ้าคณะ มีความผิด
เจ้าคณะมีอำนาจที่จะทำทัณฑกรรมได้

มาตรา ๕๒ ถ้าเจ้าคณะกระทำการตามหน้าที่ ในพระราชบัญญัติและคดีที่ผู้ใด
ลงล้างขัดขึ้นต่ออำนาจเจ้าคณะ ผู้นั้นมีความผิดของระวางโทษฐานขัดอำนาจเจ้าพนักงาน

มาตรา ๕๓ คดีที่จำเลยเป็นเจ้าอาวาสกัณฑ์ หรือเป็นคฤหัสถ์คดีคำตัดสิน หรือ
คำสั่งของเจ้าอาวาสกัณฑ์ หรือจำเลยเป็นรองเจ้าคณะแขวงหรือเป็นถาบันนุกรมของเจ้าคณะ
แขวงกัณฑ์ หรืออุทธรณ์คำสั่งของรองเจ้าคณะแขวง หรือถาบันนุกรมเจ้าคณะแขวงกัณฑ์ ถ้าขอ
วินิจฉัยคดีนั้นอยู่ในลำพังพระวินัยบัญญัติ หรือในการบังคับบัญชาตามพระราชบัญญัตินี้ คดีเกิดขึ้น
ในแขวงใดให้เจ้าคณะแขวงนั้น มีอำนาจที่จะตัดสินคดีนั้นได้

คดีเช่นนั้น ถ้าจำเลยหรือผู้ตองอุทธรณ์เป็นเจ้าคณะแขวง หรือรองเจ้าคณะเมือง
หรือถาบันนุกรมเจ้าคณะหัวเมืองใด ให้เจ้าคณะเมืองนั้น มีอำนาจที่จะตัดสินได้ ถ้าจำเลยหรือ
ผู้ตองอุทธรณ์เป็นเจ้าคณะเมือง หรือรองเจ้าคณะมณฑล หรือถาบันนุกรมของเจ้าคณะมณฑล
ของรองเจ้าคณะมณฑลใด ให้เจ้าคณะมณฑลนั้น มีอำนาจตัดสินได้ถ้าจำเลยหรือผู้ตองอุทธรณ์
เป็นเจ้าคณะมณฑลหรือเป็นพระราชคณะผู้กำกับแขวงให้โทษ หรือผู้อุทธรณ์ทำฎีกายื่นต่อ
กระทรวงธรรมการ ในหน้าความกราบบังคมทูลพระกรุณา

มาตรา ๔๔ พระราชาคณะ หรือสงฆ์นายกซึ่งโปรดให้ปกครองคณะพิเศษ นอกจาก
 ที่ใดกล่าวมาในพระราชบัญญัตินี้ เช่น พระราชาคณะซึ่งได้กล่าวไว้ในจังหวัดกรุงเทพฯหลายวัด
 แต่มีได้เท่ากับเป็นแขวงเป็นต้นก็ดี มีอำนาจ และหน้าที่ ในการปกครองวัดขึ้นเหมือนพระราชาคณะ
 ผู้กำกับแขวงนั้น

มาตรา ๔๕ ให้เป็นหน้าที่เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ที่จะรักษาการให้แน่ใจ
 ตามพระราชบัญญัตินี้

ประกาศมา ณ วันที่ ๑๖ มิถุนายน รศ. ๖๖
 เป็นวันที่ ๑๒๒๗๐ ในรัชกาลปัจจุบันนี้

ประวัติการศึกษา

นางสาวพาสณา กิจถาวร สำเร็จปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยม อันดับ ๒ สาขาวิชาภาษาอังกฤษ จากคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ในการศึกษา ๒๕๑๔ และได้เข้าศึกษาต่อในระดับปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา ๒๕๑๕